

Hoe ontstaan demonstraties en zijn ze veranderlijk?

Elize van Wijk

Algemene Sociale Wetenschappen

Abstract

Het ontstaan van demonstraties en het veranderen van de vorm daarvan is een sociaal verschijnsel en daarom een interessant object voor wetenschappelijk onderzoek. In dit paper worden psychologische en sociologische verklaringen voor dit onderwerp gegeven. Het sociaal-psychologische begrip *Imagined Communities*, geformuleerd door Anderson, is hierbij een belangrijk begrip wat besproken zal worden. Vervolgens zal het veranderen van de collectieve samenleving naar een samenleving waar de nadruk meer gelegd worden op individualisering als een belangrijke sociologische reden worden gegeven voor het veranderen van demonstraties. Als laatste worden de wetenschappelijke stijlen, geformuleerd door Kwa (2014), gekoppeld aan de gebruikte bronnen en zal het belang van het thema *Science in transition* bij dit onderwerp toegelicht worden.

Keywords: *Demonstraties, Imagined communities, Individualisering, Collectieve samenleving*

Inleiding

Op 11 november 2014 werd bekend dat de Tweede Kamer heeft ingestemd met de plannen van het leenstelsel (Hoger Onderwijs Persbureau, 2014). Dat dit tot veel onvrede zou leiden bij de studenten die onder deze nieuwe wet zullen vallen was al veel eerder duidelijk en daarom vond er op 14 november een protestbijeenkomst van studenten plaats in Den Haag. Nederland heeft in zijn geschiedenis al meerdere demonstraties meegemaakt. Door een artikel in *De Correspondent* getiteld 'Waarom we niet in opstand komen' (Blok, 2014) begon ik na te denken over het nut van demonstraties en waarom mensen de behoefte voelen om gezamenlijk de straat op te gaan om een gemeenschappelijk streven kenbaar te maken. Daarnaast probeer ik in de recente geschiedenis van Nederland enkele grote demonstraties te bedenken, maar ik kon inderdaad vaststellen dat we niet meer massaal in opstand komen.

Mensen gaan demonstreren omdat ze het niet eens zijn met een bepaalde situatie of uit angst voor de toekomst. Collectieve actie heeft dus tot doel om verbetering van de situatie in de groep te bereiken en is niet zozeer van belang voor het individu zelf of voor enkele individuen (Ostrom, 2000). Er moet een groep kritische burgers zijn, men moet de behoefte hebben om zich te mobiliseren en de mogelijkheden, onder andere de politieke, bezitten om in actie te komen. In dit paper wordt onderzocht waarom mensen gaan demonstreren en hoe demonstraties door de tijd onder invloed van factoren van vorm, omvang en impact kunnen veranderen. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van sociologische en psychologische benaderingen.

Psychologische verklaringen

Als eerste zal er een sociaal-psychologische verklaring worden gegeven. Hiervoor is onder andere gekozen voor het boek van Benedict Anderson (1983), waarin hij het begrip *imagined communities* introduceert. Hierna zal een uitgebreide uitleg van dit begrip en toepassing op het vraagstuk volgen. Ook zal een onderzoek worden gepresenteerd dat dit begrip onder de Australische bevolking heeft getoetst. Het boek van Anderson (1983) is relevant voor dit vraagstuk, omdat hij een begrip introduceert wat goed kan worden toegepast op het ontstaan

van demonstraties. Hij heeft als antropoloog verschillende landen met elkaar vergeleken en daarom kan zijn begrip op verschillende samenlevingen getoetst worden.

Imagined communities

Het begrip *imagined communities* is afkomstig uit het gelijknamige boek van Anderson (1983). Hij omschrijft gemeenschappen van verschillende groottes, waarvan de mensen elkaar niet persoonlijk kennen. In deze samenlevingen ontstaat, ondanks de ontbrekende persoonlijke band tussen de individuen, toch een gemeenschappelijk gevoel wat men verbindt. Deze collectieve band wordt dus door de gemeenschap zelf ingebeeld, maar toch ontleent de individuen in deze groep hun sociale identiteit aan deze verbeelde samenleving. Een sociale identiteit wil zeggen dat mensen zichzelf identificeren met een bepaalde groep (Ashforth & Mael, 1989). Vervolgens proberen ze te bepalen wat de groep belichaamt en waar deze voor staat en gaan handelen naar deze standaarden. Mensen gaan zich gedragen naar de algemene regels die gelden in de groep en voelen zich met de groep verbonden. De groep wordt dan een belangrijk referentiekader voor het individu. De verbeelde band komt vooral tot uiting op openlijke en gemeenschappelijke evenementen, zoals bijvoorbeeld de Olympische Spelen of in Nederland het vieren van Koningsdag. Op dit soort momenten ontleent men ook zijn gevoelens aan de prestaties van de groep. Zo is het volk gezamenlijk trots als het Nederlands elftal een wedstrijd heeft gewonnen. Ondanks dat, buiten het voetbalteam zelf, niemand iets gepresteerd heeft, voelt het toch als een gezamenlijke overwinning. Dit verschijnsel komt men tegen in collectivistische samenlevingen.

Het bestaan van het begrip van Anderson werd onderzocht door Tim Phillips (2002) door middel van vragenlijsten en het afnemen van interviews onder een deel van de Australische bevolking. Hierin werd onderzocht in hoeverre de respondenten zich identificeerden met eigen regio's in Australië, Australië in zijn geheel, of andere gebieden. De respondenten bleken zich vooral te identificeren met Australië in zijn geheel, maar ook op lokaal niveau voelden ze een grote verbintenis met de gemeenschap. Het begrip kan na dit onderzoek dus iets specifiekere worden geformuleerd en niet alleen op nationaal, maar ook op lokaal niveau worden bekeken. Men kan zijn sociale identiteit dus ook aan een kleinere bevolkingsgroep ontleent. Als men deze collectieve verbondenheid ervaart, voelt men mee met de dingen die gebeuren onder de bevolking. Ook een onrechtvaardige behandeling van de groep zorgt voor emoties. Hierdoor kan de groep zich collectief aangesproken voelen en overgaan tot actie om op te komen voor de gezamenlijke rechten en standpunten.

Ook in Nederland zijn voorbeelden te geven van dit soort opstanden. Hierbij kan gedacht worden aan de rellen tijdens de kroning van prinses Beatrix om aandacht te vragen voor het woningtekort (Priemus, 2011). Zodra er dus een 'wij' gevoel bestaat in de samenleving, kan er ook sneller overgegaan worden tot collectieve actie als men ontevreden is over de bestaande situatie. Als de mobiliserende middelen bestaan en er een groep wordt gecreëerd, kan er verandering tot stand worden gebracht. Maar de vorming van een sociale identiteit die afhangt van de groep kan er ook voor zorgen dat mensen hun eigen cultuur en die van anderen gaan generaliseren en op enkele kenmerken gaan beoordelen, wat bij een conflicterende situatie tussen bevolkingsgroepen in sommige gevallen ook tot protesten kan leiden. De eigen culturele waarden worden dan als 'beter' gezien dan die van de andere cultuur, ook wel nationalisme genoemd.

Dit kan eveneens tot botsingen in de samenleving leiden. Hierbij kan bijvoorbeeld de zwartenpietendiscussie in Nederland als voorbeeld dienen. Zo bestaat er een groep in de samenleving die de Nederlandse traditie als racistisch bestempeld, maar zijn er ook mensen die het feest juist als een mogelijkheid tot verbintenis zien. De lange geschiedenis en oude traditie benadrukken juist de Nederlandse identiteit volgens hen. Zo kan het begrip *imagined communities* dus in verschillende situaties als verklaring dienen voor het ontstaan van

demonstraties. Daarnaast speelt de media een grote rol in het benadrukken van het bestaan of het afwezig zijn van een Nederlandse identiteit en verbinding tussen de burgers. Door middel van generalisaties en door in te spelen op een gemeenschappelijk gevoel tussen de bevolkingsleden, wordt men collectief aangesproken en gaat zich verbonden voelen. Maar ook ontkenning van de Nederlandse identiteit kan gevolgen hebben.

Piaget

Een nationalistisch gevoel en de behoefte om op te komen voor de samenleving als er iets onrechtvaardigs gebeurt, kan ook op een ander niveau verklaard worden.

Ontwikkelingspsycholoog Jean Piaget onderzoekt in zijn artikel *The development in children of the idea of the homeland and of relations with other countries* (1951) door middel van een kwalitatieve benadering met behulp van interviews in hoeverre kinderen door hun ontwikkeling een nationalistisch gevoel aangeleerd krijgen en in welke mate hun kennis gevormd wordt. Dit nationalistische gevoel is te betrekken op het onderwerp, waarbij niet zozeer het prefereren van de ene cultuur boven de ander belangrijk is, maar het belang hechten aan de eigen cultuur en het opkomen voor de groep. Hij stelt dat het kind, naarmate het meer kennis van zijn eigen land en die van anderen op doet, een verandering van egocentrisme naar meer interactie doormaakt. Toch komt dit egocentrisme nog vaak terug, wat de mogelijkheid tot interactie en het begrijpen van anderen nog in de weg staat. Dit egocentrisme komt vaak doordat het wordt ingeprent tijdens de ontwikkeling en hieruit kan sterk nationalistisch gedachtegoed ontstaan.

Sociologische verklaringen

Na deze psychologische verklaringen zal nu getracht worden het verschijnsel vanuit een sociologische visie te belichten. Door sociologische veranderingen als globalisering en individualisering is de Nederlandse samenleving de afgelopen jaren steeds meer veranderd. Hoewel we in Nederland wel degelijk gezamenlijke activiteiten doormaken, wordt onze samenleving steeds meer gekenmerkt door individualisme, in plaats van collectivisme. Onze maatschappij is steeds individualistischer geworden en hechte banden tussen groepen worden langzaam vervangen door vluchtige contacten en grote onpersoonlijke netwerken (Triandis, 1995). Daarnaast zal de voorgenomen verandering van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving ervoor zorgen dat er steeds meer kleinschaligere initiatieven door burgers in de plaats komen voor overheidstaken. Het collectief wordt dus overschaduwd door het individu.

Hoe zich dit zal uiten in demonstraties en de behoefte daartoe is te zien aan de cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau (Dekker & Posthumus, 2013). Deze stelt dat er een positieve relatie bestaat tussen het nationale niveau van bereidheid voor een demonstratie en de daadwerkelijke actie die ondernomen wordt. In Nederland bestaat er een gemiddelde bereidheid ten opzichte van andere landen, maar mobiliseert men zich tegenwoordig nog maar zelden. Hierdoor scoort Nederland verrassend laag in vergelijking met andere landen. Toch scoort Nederland in vergelijking met andere Europese landen hoog als het gaat om vrijwilligerswerk, lidmaatschappen en donateurschappen van ideële organisaties. Er valt hier een paradoxaal verband op te maken als men de theorie van Anderson in zijn achterhoofd houdt: Hoewel Nederlanders over het algemeen zeer betrokken zijn bij de samenleving en zich daarvoor inzetten, onderneemt men toch weinig collectieve actie wanneer de bereidheid hiertoe wel aanwezig is. Mensen ondertekenen nog wel een petitie op internet, maar tot werkelijke confrontaties komt het steeds minder. De veranderende samenleving heeft in Nederland dus invloed op de collectieve banden. Het individualistischer worden van de maatschappij zorgt ervoor dat mensen het falen van de maatschappij niet meer als collectief

falen, maar als individueel falen gaan zien. Men is verantwoordelijk voor zijn eigen succes en acties in groepsverband worden terug gebracht naar het eigen initiatief.

Neem bijvoorbeeld de geplande veranderingen in de huidige studiefinanciering zoals al eerder in de inleiding van dit paper genoemd. De basisbeurs wordt per 2015 omgezet in een lening (Rijksoverheid, z.j.). Werden er rond 1985 nog felle protesten georganiseerd door de studenten toen onderwijsminister Deetman een basisbeurs wilde invoeren voor studenten, sinds het wetsvoorstel van minister Bussemaker is er nog geen grote demonstratie georganiseerd of zijn er groepen studenten op de been gebracht en het is afwachten of dit op 14 november aanstaande wel zal gebeuren. De samenleving maakt in zekere zin demonstraties mogelijk of beperkt deze mogelijkheden juist. In een samenleving waar individualisme een steeds grotere rol gaat spelen, kunnen echter nieuw ontwikkelde sociale netwerken nog wel een factor zijn die van positieve invloed is op het ontstaan van demonstraties (Van Stekelenburg & Boekkooi, 2013).

Anduiza, Cristancho en Sabucedo (2013) onderzochten of de veranderde samenleving, die zich ook in Spanje voordoet, invloed had op het soort demonstraties en hoe men zich hiervoor mobiliseerde. Het was de verwachting dat protesten, die door middel van netwerken georganiseerd waren, anders zouden zijn dan de traditionele manier waarop men tot collectieve actie overging, zoals net besproken. Men verwachtte een verschil tussen twee vormen van demonstraties en onderscheidde de begrippen collectieve en *connectieve* actie. Er werden verschillen verwacht in de organisatie, de bronnen van mobilisatie en de mensen die aan de demonstratie deelnamen. Collectieve actie zou bijvoorbeeld grotendeels afhankelijk zijn van een vaste, gestructureerde organisatie, terwijl een leidende organisatie bij connectieve actie juist vaak veel losser zou zijn en vaak zelfs niet aanwezig, vaak zijn deze bewegingen zelforganiserend. De implicaties van dit onderzoek werden getest aan de hand van *surveys* die werden uitgedeeld bij 9 demonstraties die werden gehouden in Spanje. In deze vragenlijsten werden vragen gesteld over verschillende factoren die de implicaties voorafgaand aan het onderzoek konden bevestigen of verwerpen. De drie factoren die men van tevoren had bepaald en die het grootste verschil tussen collectieve en connectieve actie moesten weergeven, bleken alle drie significant te zijn. De organisatie verschilde van de traditionele vormen, de mobilisatie bleek veel vaker te worden opgezet door *social media* en de mensen die deelnamen aan een demonstratie waren geen typische demonstranten die vaak aan collectieve acties deelnamen. Dit onderzoek maakt duidelijk dat een veranderende samenleving en een veranderende omgang tussen individuen doorgevoerd kan worden tot veranderingen in verschijnselen als demonstraties. Mogelijkheden worden beperkt, maar er worden daardoor ook nieuwe wegen ingeslagen wat leidt tot nieuwe vormen van protest. Deze verklaring is dus sociologisch, aangezien de samenleving invloed heeft op de bestaande structuren.

Science in transition

Science in transition legt de nadruk op het belang van verandering van de wetenschap. De grote publicatiedruk die tot fraude leidt, de betrouwbaarheid van wetenschap en het vertrouwen in de sociale wetenschappen door andere instanties en het maatschappelijk nut van wetenschappelijk onderzoek zijn belangrijke factoren waar aan gewerkt moet worden. Bij het onderwerp dat in dit paper behandeld is, is vooral het bepalen van het maatschappelijk nut ervan van belang. Demonstraties zijn een belangrijk maatschappelijk verschijnsel en analyse ervan is vooral voor de politiek belangrijk. Want wanneer vinden mensen tegenwoordig dat hen onrecht wordt aangedaan en hoe lossen ze dat op? Vanaf welk punt is men wel bereid om tot collectieve actie over te gaan? De behandelde theorieën en onderzoeken geven aanleiding tot verder onderzoek naar de nieuwe dynamiek die is ontstaan in de samenleving. Daarnaast is ook fraudebestrijding bij het ontwikkelen van dit paper van groot belang geweest. Het belang

van een unieke tekst en ideeën, maar ook de betrouwbaarheid van de gebruikte gegevens spelen hierbij een rol. Ook is er rekening gehouden met een interdisciplinaire benadering van het vraagstuk. Als een maatschappelijk onderwerp van verschillende invalshoeken wordt belicht kan een vollediger en uitgebreider antwoord worden gegeven. Elementen uit psychologische en sociologische verklaringen voor onder andere collectivisme kunnen worden samengevoegd en zullen zorgen voor een diepere verklaring die tot nader onderzoek kan leiden.

Kwa

De artikelen en boeken waar ik in dit paper voor heb gekozen bevatten verschillende soorten onderzoek. Het onderzoek van Anderson is een sociaal-psychologische analyse, waarin de auteur verschillende onderzoeken heeft gebruikt om tot zijn conclusie en formulering van het begrip *imagined communities* te komen. Het artikel van Piaget (1951) is een psychologisch artikel wat stelt dat de ontwikkeling van een nationalistisch gevoel al bij kinderen begint. Vervolgens wordt gesteld dat een veranderende samenleving als bron voor veranderingen in de vorm van demonstraties kan fungeren. Door het onderzoek van Anduiza, Cristancho en Sabucedo (2013) is het duidelijk dat globalisering, individualisering en de invloed van sociale media een stempel drukken op de hedendaagse vormen van demonstratie.

Vooraf de evolutionaire stijl die Kwa (2014) beschrijft in zijn boek is belangrijk bij dit onderwerp. De historische ontwikkeling van demonstraties kan gekoppeld worden aan de historische ontwikkeling van de samenleving. Naarmate deze veranderde, veranderde ook de aanzet en opzet van demonstraties in Nederland. Dit is toegelicht in dit paper.

Er zijn in dit paper dus essays, verslagen, boeken en artikelen gebruikt om tot een conclusie van het te verklaren verschijnsel te komen. In deze essays, of deductieve analyses, worden vaak onderzoeken voorgedragen die worden gebruikt voor het formuleren van een eigen theorie. Het is belangrijk om deze onderzoeken, als onderdeel van het geheel en de uitleg van een bepaald begrip, te betrekken bij mijn eigen paper, zoals bijvoorbeeld het onderzoek van Anderson (1985). Maar ook empirisch onderzoek, onder andere cross-cultureel en kwalitatieve interviews zijn belangrijk. Hierdoor bestaat er empirisch bewijs voor de beweringen en worden deze dus voorzien van een krachtiger fundament. Daarnaast zijn ook gegevens van het Centraal Onderzoeksbureau gebruikt. Door verschillende onderzoeksstijlen te combineren wordt het, net als bij het combineren van verschillende disciplines, mogelijk om tot een diepgaander antwoord te geraken dan wanneer één onderzoeksstijl wordt gebruikt. Daarnaast is het moeilijk de sociale wetenschappen een plaats toe te kennen in het algemene wetenschapsspectrum. Hierdoor moeten verschillende perspectieven en stijlen wel gecombineerd worden, anders zou het antwoord incompleet en te eenzijdig worden. Als men alleen uitgaat van empirisch bewijs en natuurwetenschappelijke wetten om een maatschappelijk vraagstuk te kunnen beantwoorden zou dat niet kloppen met de werkelijkheid. De samenleving laat zich eenvoudigweg niet vangen in wetten door het probabilistische karakter dat de samenleving bezit. Dit wil zeggen dat de samenleving een open systeem is waar geen algemene voorspellingen of wetten over gemaakt kunnen worden, omdat een onverwachtse gebeurtenis alles zou kunnen veranderen (Abma, 2011). Toch kan men niet volledig afzien van de natuurwetenschappelijke benadering, omdat men wel tot inzichten kan komen met behulp van bijvoorbeeld empirisch en kwantitatief, cross-cultureel onderzoek, zoals te lezen in dit paper. Welke stijl beter is, is dus moeilijk te bepalen, omdat ze allen zo hun eigen kwaliteiten hebben en een combinatie van stijlen vaak tot het beste antwoord zal leiden.

Conclusie

In dit paper zijn psychologische en sociologische verklaringen gegeven voor het ontstaan en het veranderen van demonstraties. Hierbij is telkens getracht een voorbeeld te geven van een situatie in de Nederlandse maatschappij om het begrip of onderzoek te verduidelijken. Op psychologisch niveau kon men het sociaal-psychologische begrip *imagined communities* toepassen op het vraagstuk, omdat een sociale identiteit in een sterk collectieve samenleving ervoor kan zorgen dat men eerder tot mobilisering overgaat als men de bestaande situatie in een maatschappij niet langer accepteert. Ook kan dit nationalistische gevoel ontstaan door dit tijdens ontwikkeling in de jeugd aan te leren, zoals onderzocht door Piaget (1951). Een sociologische verklaring werd verduidelijkt aan de hand van een onderzoek van Anduiza, Cristancho en Sabucedo (2013) wat duidelijk maakte dat een verandering in de samenleving ook van invloed kan zijn op de vorm van demonstraties. Mensen zijn nog wel gemotiveerd om te demonstreren, maar omdat de samenlevingsvormen veranderen, verandert ook de vorm van de protesten. De psychologische en sociologische benaderingen zijn ook met elkaar te verbinden, ze liggen in elkaars verlengde. Een samenleving die steeds meer individuele waarden, in plaats van collectieve waarden heeft, zal uiteindelijk een nieuwe sociale identiteit bij de burgers tot gevolg hebben. Hierdoor gaat men nieuwe netwerken creëren en daardoor anders handelen. Zo kan sociale media bijvoorbeeld nieuwe mogelijkheden bieden, zoals wordt besproken in het onderzoek van Anduiza, Cristancho en Sabucedo (2013), maar kan het ook een reden zijn om slechts een petitie op internet te tekenen om de onvrede te uiten en niet daadwerkelijk te mobiliseren.

Referenties

- Abma, R. (2011). *Over de grenzen van disciplines*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt.
- Anderson, B. (1985). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Vancouver: Pacific Affairs, University of British Columbia.
- Anduiza, E., Cristancho, C., & Sabucedo, J. M. (2013). Mobilization through online social networks: the political protest of the indignados in Spain. *Information, Communication & Society*, Vol. 17 (No. 6), pp. 750-764.
- Ashforth, B.E. & Mael, F. (1989). Social Identity theory and the Organization. *Academy of Management Review*, Vol. 14 (No. 1), pp. 20-39.
- Dekker, P., Posthumus, H. (2013). *Burgerperspectieven*. Verkregen op 06-11-2014 van www.scp.nl/dsresource?objectid=34119&type=org.
- Hoger Onderwijs Persbureau. (2014). *Meerderheid Kamer stemt in met leenstelsel*. Verkregen op 11-11-2014 van <http://www.dub.uu.nl/artikel/nieuws/meerderheid-kamer-stemt-leenstelsel.html>.
- Ostrom, E. (2000). Collective Action en the Evolution of Social Norms. *The journal of Economic Perspectives*, Vol. 14 (No.3), pp. 137-158.
- Phillips, T. (2002). Imagined Communities and Self-identity: An Exploratory Quantitative Analysis. *Sociology*, Vol. 36 (No. 3), pp. 597-617. doi: 10.1177/0038038502036003006.
- Piaget, J., Weil, A.-M. (1951). The development in children of the idea of the homeland and of relations with other countries. *International social science bulletin*, Vol. 3 (No. 3), pp. 561-578.
- Priemus, H. (2011). *Squatters and municipal policies to reduce vacancy Evidence from The Netherlands*. Verkregen op 10-11-2014 van <http://www.enhr2011.com/sites/default/files/Paper-H.Priemus-WS21.pdf>.
- Rijksoverheid. (z.j.). *Kabinetsplannen studiefinanciering: studievoorschot*. Verkregen op 11-

11-2014 van

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/studiefinanciering/kabinetsplannen-studiefinanciering-studievoorschot>.

Triandis, H. (1995). *Individualism & collectivism. New directions in social psychology*. US: Westview Press.

Van Stekelenburg, J., & Boekkooi, M. (2013). 'Mobilizing for change in a changing society' in: J. van Stekelenburg, C. M. Roggeband & B. Klandermans (Eds.), *The Future of Social Movement Research: Dynamics, Mechanisms, and Processes*. Minnesota: University of Minnesota Press.